

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

*Non sunt contemnenda quasi
parva sine quibus magna constare
non possunt.*

S. Hieronymus

ОСНИВАЧ
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

УРЕДНИШТВО
ЗЛАТА БОЈОВИЋ, СЛОБОДАН ГРУБАЧИЋ, GIORGIO ZIFFER,
MILICA JAKÓBIĆ-SEMKOŲOWA, ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ,
ЈОВАНКА КАЛИЋ-МИЈУШКОВИЋ, НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ,
ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ, JOHANNES REINHART, ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

КЊИГА СЕДАМДЕСЕТ ЧЕТВРТА
СВЕСКА 1-4
2008

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
2009

Johannes Kramer (Trier): Stadt und Dorf im Rumänischen und in Nachbarsprachen, sowie einigen Aufsätzen aus dem Bereich des Ost- und Westslavisches sind folgende Themen südslavistischer Art vertreten: Thomas Bruns (Trier): Cetinje – eine Stadt zwischen Hütten und Palästen; Caroline Lusin (Heidelberg): Zwischen T.S. Eliot und Albert Camus: Absurde Stadterfahrung in Miroslav Krležas Roman ‚Povratak Filipa Latinovicza‘; Slobodanka Peković (Beograd): Tema grada i sela u srpskoj prozi početkom 20. veka kao odraz tradicionalnog i modernog; Jasmina Urukalo (Heidelberg): Großstadt als Hölle und Ungeheuer.

Als *Band 8* sollen möglichst noch in diesem Jahr die Beiträge des im November 2007 an der Universität Trier durchgeführten Symposiums zum Thema *Vom Umgang mit Geschehenem. Mechanismen der Kriegsverarbeitung und Strategien der Friedenssuche in Geschichte und Gegenwart der kroatischen und serbischen Literatur und Kultur* publiziert werden. Weitere Bände sind bereits in Vorbereitung.

Svetlana Ressel

УДК 94 (=163.41) (439 Сентандреја)

ФИЛОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА СРПСКОМ ГРАДСКОМ СЕНТАНДРЕЈСКОМ ГРОБЉУ

После Велике сеобе под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем Срби су у великом броју населили крајеве ондашње Угарске, а њихово најважније исходиште била је готово запустела сентандрејска обала у данашњој Мађарској. У поређењу са осталим насеобинама, Срби су у овој вароши били и најбројнији, док су им оближња српска села Помаз, Калаз и Чобанац била многољудно етничко залеђе. Током целог века просвећености, Сентандреја је добила изглед и етнички састав српске вароши. Досељеници су били не само са Косова и Метохије, већ и из других опустелих и ратом разорених крајева (Јегејска Македонија, Пожаревац, Ћипровац и др.). Занатство и трговина развили су се брзо и достигли свој врхунац око средине 18. века, а повољна економска ситуација омогућила је развијање друштва у свим сферама живота (школа, цркве, еснафи и др.). Међу становништвом Сентандреје највише су се истицали занатлије и трговци, док се један део Сентандрејаца бавио зе-

мљорадњом, најчешће виноградарством (в. Давидов 2005: 10–11; Софрић 2005; Стевовић 2008).

Једно од сведочанстава о ондашњем животу српског грађанског стајежа и његовој култури, као и о судбини њихових наследника представља и српско градско гробље у центру Сентандреје. Ово, данас једино српско гробље, тзв. Саборно гробље, добило је свој назив према Саборној цркви (Стефановић 1987: 311). Претпоставља се да су се Срби одмах по досељењу у Сентандреју сахрањивали на овом гробљу, али да се ти првобитни споменици нису у већем броју сачували до данас. Највише сачуваних споменика датира из 19. века, али то не значи да је највише гробова из овога периода. На основу досадашњих истраживања претпостављамо да је на овом месту било знатно више обележених гробова, међу којима и велики број оних који нису одолели зубу времена. Траг се најпре губио на гробовима који су били обележени дрвеном крстачом или спомеником од слабијег материјала, а таквих је у најранијем периоду сахрањивања било највише. Такође претпостављамо да је већина споменика, посебно оних из ране фазе, била без натписа. Ипак, међу старијим споменицима свакако је било и оних од трајнијег материјала са епитафима, који су припадали имућнијим и знаменитијим сентандрејским породицама.

На другој страни, одређеном броју споменика није било могуће поуздано утврдити старину због веома оштећених натписа или због изостанка било каквих писаних трагова на њима. Ипак, на основу архаичног изгледа неких споменика, који се могу упоредити са другим сличним али датираним споменицима, можемо претпоставити да се ради о најстаријим сачуваним споменицима.

Натписи на надгробним споменицима у Сентандреји представљају значајан део културне баштине не само Срба у граду Сентандреји и у данашњој Мађарској, већ и свеукупне српске културне баштине и самим тим завређују пажњу културних посленика, у овом случају филолога и лингвиста. Свакако да су и друга гробља из овога културно-историјског ареала важна, али сентандрејско гробље, према нашем мишљењу, заузима посебно место већ зато што је Сентандреја била најважније исходиште Срба у ондашњој Угарској.

Српско сентандрејско гробље, према садашњим подацима, обухвата око 400 надгробних споменика, чији највећи број припада периоду од прве половине 18. века до средине 20. века. Према подацима којима сада располажемо, српско сентандрејско гробље јесте апсолутно српско. Наиме, током веома дугог временског периода (18. и 19. век) нема трагова етничке, културне или језичке асимилације. Трагови етничке и језичке асимилације углавном се везују за 20. век.

У оквиру пројекта *Културни идентитет српске националне мањине у Мађарској*, који се остварује у виду међуакадемијске сарадње између Српске академије наука и уметности и Мађарске академије наука, чији

је руководилац др Војислав Становчић, дописни члан САНУ, сарадници Института за српски језик САНУ: мр Наташа Вуловић, мр Марија Ђинђић, мр Владан Јовановић и Данијела Радовић, на позив проф. др Димитрија Е. Стефановића, обављали су филолошка истраживања на српском сентандрејском градском гробљу.

Током двонедељног истраживања (15. 5. 2008 – 22. 5. 2008; 15.10.2008 – 22. 10. 2008) приступљено је теренској и фотографској обради, као и пописивању, рашчитавању и дешифровању натписа са надгробних споменика. Стручном и техничком организацијом посла руководио је проф. др Димитрије Е. Стефановић.

Гробље је до пре три године било прилично запуштено и неприступачно и, према нашим сазнањима, до тог времена није било истраживања. Убрзо после рашчишћавања гробља, професор Стефановић је са својим студентима са Катедре за славистику Филозофског факултета у Будимпешти започео посао регистровања и пописивања споменика и натписа. Као резултат тога рада, израђена је мапа српског гробља, а исписан је и одређен број текстова са споменика. Ово је послужило као основа за даља истраживања, која су обухватила: рашчитавање и исписивање незабележених натписа, као и оних који су били регистровани, али нерашчитани; утврђивање типа писма и графије; црквенословенски (в. пр. у прилогу 1), грађански ћирилични слог (в. пр. у прилогу 2), савремена српска ћирилица; укуцавање обрађене грађе; техничко уређење текста: правила за обележавање новооткривених натписа, разрешење скраћеница, интерпункција, маркирање оштећених делова текста, утврђивање датума, усаглашавање фонтова и сл.

Даљим истраживањима требало би обухватити обраду преосталих споменика, сада потпуно укопаних, као и оних до којих је отежан приступ услед растиња и неприступачног терена.

Језичко благо гробљанских натписа драгоцен је извор података за науку о језику, али оно садржи и релевантне податке и грађу за науку о књижевности, историју, културологију, као и за друге друштвене науке. Са језичке стране посматрано драгоцено је утврдити у ком је периоду коришћен одређени тип писма и графије, колико су се одређене језичке црте доследно записивале (на пример, употреба графеме *јат* „ѣ“ на месту које му по етимологији припада, затим употреба графеме *јери* „ы“, црквенословенског „Ѧ“ итд.), које су црте народног језика и има ли неких обличких или лексичких специфичности у односу на савремени књижевни језик итд. Како је на појединим натписима присутно мешање различитих елемената црквенословенског и народног језика, они представљају извор података за проучавање развоја језика и ћириличног писма на овим просторима. Са социолингвистичког аспекта, али и са аспекта стилистике, занимљиво је утврдити, узимајући споменике из приближно

истог периода, на које се личности односе текстови исписани на црквенословенском језику и писму, а на које текстови писани грађанским писмом и на језику блиском народном, као и које се лексичко-семантичке особине могу издвојити из тих натписа.

Резултат овог истраживања на сентандрејском гробљу биће, пре свега, језички корпус који ће послужити као релевантна грађа за лингвистичка односно филолошка истраживања, али и за историјска, етнолошка, културолошка и бројна интердисциплинарна истраживања. Надгробни натписи обилују подацима који могу бити драгоцени за проучавање порекла становништва, старости појединих породица, њиховог раслојавања, економских и социјалних промена, као и других социолошких, етнографских и верских феномена.

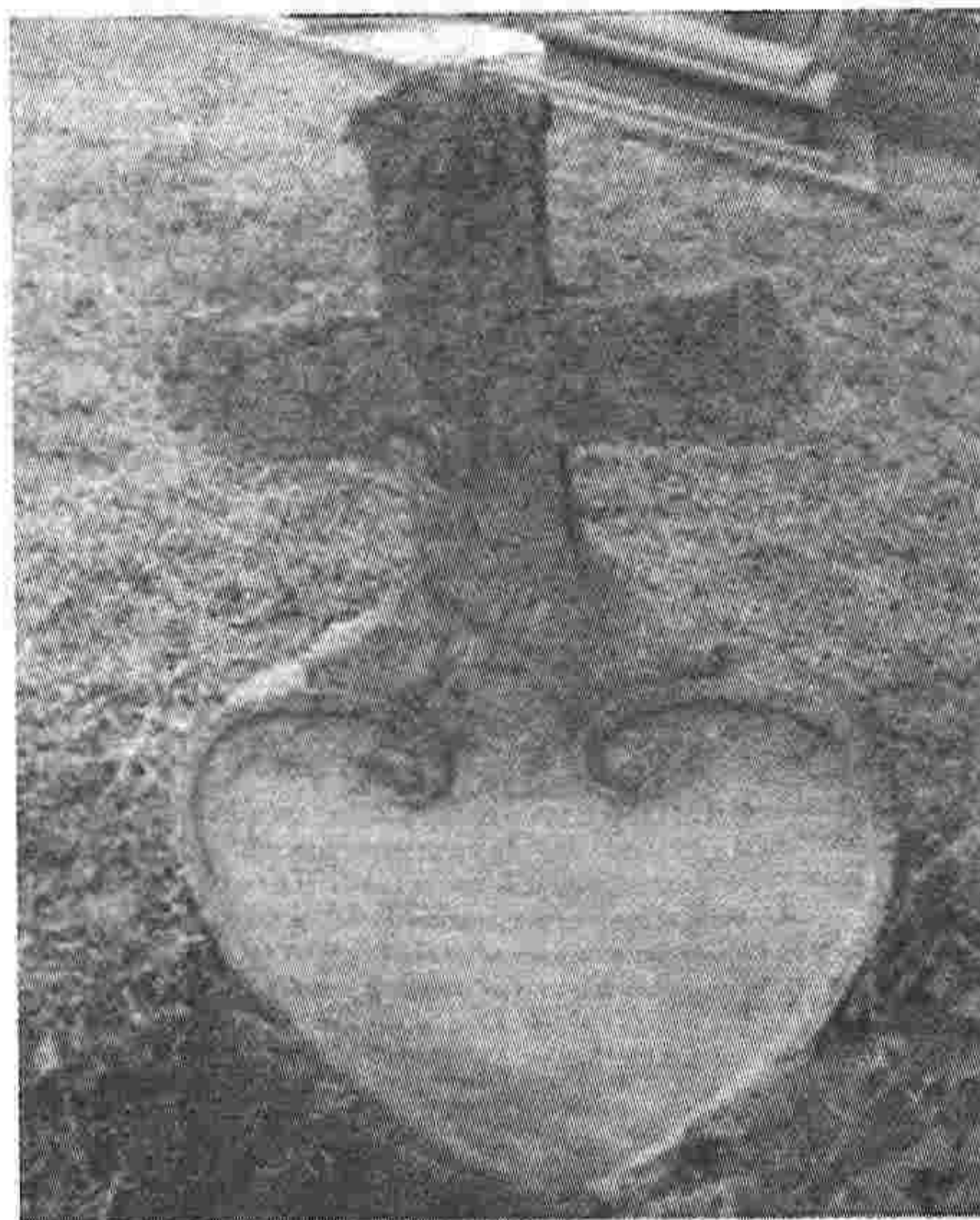
[Прилог 1]:

Блаженой Сѣни
 Племенито Благогородногъ
 Свѣтїа Нешко ѿ
 Литманова
 Добродѣтелїю Хр[ис]т[и]анина Прива
 вителя Благородства [вз] мѣстѣ
 рожденїа С[в]а[т]о Андрей Сенатора Ме
 цената Сербскогъ Милостивогъ
 Покровителя Сирѣхъ Искреннѣ Прїа
 теля Сожителейъ Сладчайшегъ
 75-о лѣтногъ ѿ Мїра во вѣчныи(!) Мїрѣ

9-го Маѿа лѣта 1830 Преходѿщегъ
 ОТЦА
 При Олтафѣ безсмертногъ почитанїа
 Тѣгѣа Сердцемъ
 Благодаренъ Сынъ
 Памятникъ сей созда!

[Прилог 2]:

Мирно овде почивай супруго незабвена
 Многа лета добродѣтель была ти є свойствена
 Ты ѿиде твојой (!) великой награды на сусреть.
 Да достоино ... наслѣдишь вечный животъ и болый светъ
 А на ссруггъ ахъ! ѿстаемъ на гробу твоёмъ плачуѿи
 Докле къ теби и мене не пресели Всемогущїи
 Овде почива тлѣно тело Єлісавете роѣне
 Деметровичъ, удате Мартїновичъ
 преминувше у цвету младости 21[е]
 године возраста свога лѣта
 Г[одине]. 1841. дне 18 го Јануар

ИЗВОРИ

Давидов 2005: Динко Давидов, *Сентандрејске српске православне цркве*, Сентандреја: Музеј Српске православне епархије будимске.

Сентандрејски епитафи (интервју дали Н. Вуловић, М. Ђинђић и В. Јовановић), *Епархија будимска*, 16/2008, Сентандреја–Будимпешта.

Софрић 2005: Павле Софрић, *Моменти из прошлости и садашњости вароши Сентандреје; Моје ђачке успомене; Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји*, Панчево: Историјски архив.

Стевовић 2008: Иван Стевовић, „Траг векова“, *Срби у Сентандреји*, Петроварадин.

Стефановић 1987: Димитрије Е. Стефановић, „Епитафи у српским црквама и портама у Сентандреји“, *Сентандрејски зборник I*, 309-328.

Наташа Вуловић
Марија Ђинђић
Владан Јовановић
Данијела Радоњић